

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Основи економічної теорії»
обов'язковий компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня освіти

**272 Авіаційний транспорт
Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і
авіадвигунів**

за темою № 3 - Суб'єкти ринкової економіки

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08. 2023 № 7

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 28.08.2023 № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління,
протокол від 28.08. 2023 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, к.е.н.,
спеціаліст вищої категорії, викладач - методист, Пушкар О. І.

Рецензенти:

1. Директор Кременчуцької філії Класичного приватного університету, к.е.н.,
доцент, Меньяйлова Г.Є.
2. Зав. кафедри автомобільного транспорту та транспортних технологій,
к.т.н., доцент Кременчуцької філії Класичного приватного університету
Головіна О.В.

План лекції:

1. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки. Підприємництво.
2. Капітал і наймана праця.
3. Підприємництво в аграрній сфері.
4. Держава як суб'єкт ринкових відносин.

Рекомендована література:

Основна література:

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка – К.: ЦНЛ., 2018.- 688с.
2. Горлач М.І., Соколов М.О., Кримов М.І., Лисенко С.Ф. та ін.. Економічна теорія: підручник для вищої школи – К.: ЦУЛ., 2017.-532с.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
4. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
5. В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т.А. Щербакова та ін. Економічна теорія : підручник – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
6. Моцелюк Н.В. Політична економія. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.
7. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
8. Семененко В.М., Коваленко Д.І. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: ЦНЛ., 2017.- 428с.
9. Сірко А.В. Економічна теорія: Політекономія: Підручник – К.:ЦУЛ, 2017.- 448с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.: Алерта, 2015. – 487с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2015 – 408с.

Допоміжна література:

13. Базиліук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012.-312с.
14. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.
15. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.

16. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.
17. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
18. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
19. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
20. Панчишин С.М. Аналітична економія: Макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: у 2-х кн. / За ред. С.М.. — К.: Знання, 2013. 615 с.
21. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.
22. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 280 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

23. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
24. Нормативні акти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.

Текст лекції:

1. Підприємництво як суб'єкт ринкової економіки.

Суб'єктна структура ринку — це система відносин між багатьма агентами, що відображає їх цілі, рівноправні, взаємоузгоджені інтереси, характер, форми організації та взаємодію щодо виробництва, обміну, розподілу і споживання економічних благ. Економічні суб'єкти активні, вони цілеспрямовано приймають рішення і забезпечують виконання планів, які розробляють. Тому процес економічної діяльності є сукупністю планів і рішень, що виражає активність різних категорій економічних суб'єктів.

Економіка ХХ ст. являє собою колективну і змішану економіку, а країна вступає в економічні відносини як сукупність індивідів і сімей, фірм, груп, організацій, інститутів, діяльність яких контролює держава, що виступає також як арбітр.

Суб'єкти можна поділити на такі дві групи:

- прості економічні одиниці або мікросуб'єкти — елементарні одиниці у сфері споживання (індивіди, домогосподарства) й елементарні одиниці у сфері виробництва (фірми). Мікросуб'єкт складає для себе план дій, що стосується індивідуальних кількостей продуктів, послуг, в яких він має потребу;
- комплексні економічні одиниці або макросуб'єкти, що складаються з групи простих економічних одиниць і є кількома центрами, які розпоряджаються благами (промислова галузь як поєднання групи фірм, профспілка як група працівників), та кількома інстанціями, що приймають рішення (різні плани, які іноді суперечать один одному, зіставляються, узгоджуються та приводяться у відповідність з домінуючим планом, наприклад, держави).

Отже, суб'єктами сучасної ринкової економіки є підприємці, працівники, кінцеві споживачі, власники позичкового капіталу, власники цінних паперів тощо, яких узагальнено поділяють на дві мікросистеми — домогосподарства і фірми.

Основні суб'єкти ринкової економіки:

1. Домогосподарство є вихідною ланкою економічного життя, первісною ланкою суспільства.

Домогосподарство - економічна одиниця, що складається з одного чи більше чоловік, які об'єднують свої доходи, мають спільну власність та разом приймають економічні рішення(сім'я).

2. Підприємство - це основна ланка економіки, основний суб'єкт ринкових відносин, тому що саме на підприємстві відбувається процес виробництва матеріальних благ та послуг.

3. Держава

Загальними характеристиками *підприємств* є - ресурси, залежність від зовнішнього середовища, горизонтальний і вертикальний поділ праці.

Головна проблема підприємства - задоволення зростаючих потреб споживачів при обмежених ресурсах.

Мета підприємства - нагромадження капіталу за рахунок одержання максимального прибутку.

Місія підприємства-це головна кінцева мета яка зумовлена сутністю існування підприємства.

Домашнє господарство є особливим явищем ринкової економіки. Поняття "домашнє господарство" близьке до поняття сімейного господарства у звичайному розумінні: люди, пов'язані родинними зв'язками, мають спільні доходи і спільно їх використовують, мають на меті максимальне задоволення власних потреб. Але в ринковій економіці домашні господарства є особливим утворенням: вони не лише отримують і витрачають доходи, а й є власниками та постачальниками всіх ресурсів, необхідних фірмам для виробництва товарів і послуг, — землі, праці, капіталу, підприємницьких здібностей.

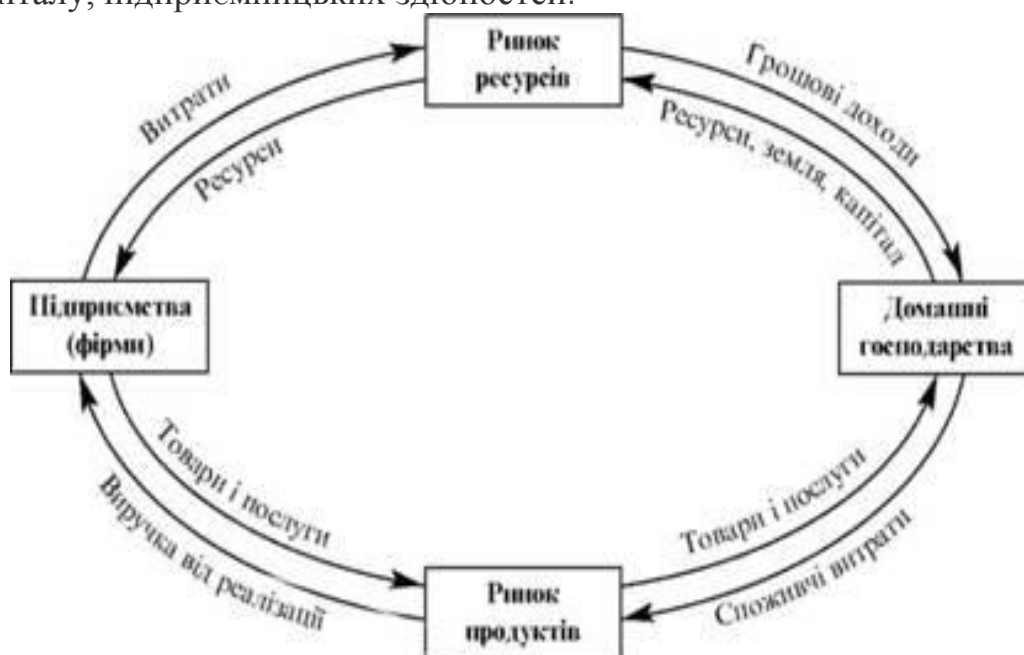

Рис. 1. Кругообіг товарів і доходів у ринковій економіці

Фірма — це економічна одиниця, що використовує ресурси для виробництва економічних благ і постачає ці блага на ринок, має на меті максимізацію прибутку.

На рис. 1 зображено схему кругообігу, що здійснюється між двома суб'єктами — домашніми господарствами і фірмами, зв'язки яких опосередковані ринком ресурсів і ринком продуктів.

Кругообіг ринкової економіки починається з домашніх господарств як власників ресурсів, що постачають на ринок ресурсів працю, землю і підприємницькі здібності. Ресурси потрапляють до фірм, які, розподіливши та поєднавши їх у певний спосіб, створюють товари і послуги. Вироблені товари і послуги, опинившись на ринку продуктів, стають об'єктом попиту і подальшого споживання домогосподарств. Цим завершується перше (на рис. 1 — внутрішнє) коло кругообігу у ринковій економіці.

Друге коло кругообігу починається з фірм. Фірми, здійснюючи витрати, є на ринку ресурсів покупцями. Купуючи ці ресурси у домогосподарств, вони сплачують їм доходи: заробітну плату, ренту, процент і прибуток. Домогосподарства, отримавши доходи, здійснюють споживчі витрати і на ринку продуктів купують товари та послуги. Фірми, які ці товари і послуги реалізують, привласнюють виручку від реалізації.

Отже, на ринку товарів і послуг фірми пропонують їх, а домогосподарства визначають свій попит на товари і послуги. На ринку ресурсів домогосподарства пропонують ці ресурси для продажу, а фірми визначають свій попит на них.

Подвійний зв'язок домогосподарств і фірм через ринок ресурсів і через ринок продуктів забезпечує узгодженість дій цих суб'єктів ринкової економіки.

Однією з основних функцій домогосподарств є споживання приватних благ, які купуються на ринку, і суспільних благ, що надаються державою

Появі підприємства передуює ділова активність окремих людей або груп людей, яка є основою для організації процесу виробництва із створення матеріальних та інших благ і сприяє зростанню добробуту кожного члена суспільства і держави загалом. В економіці ділову активність пов'язують з поняттями "підприємництво" і "бізнес".

Підприємницький дохід (прибуток) - залишок після відрахування з валового прибутку податків та інших платежів у бюджет, позичкового відсотку.

Суб'єкти ринку повинні діяти активно, ініціативно що і отримало назву підприємництво.

Підприємництво - це ініціативна, творча, ризикова, економічна поведінка господарюючого суб'єкту з метою одержання прибутку (ініціативне господарювання).

Неодмінним компонентом підприємництва є персональна економічна, а не колективна адміністративна відповідальність за результати роботи.

Тому підприємництво несумісне з втратами, некомпетентністю, розгільдяйством, крадіжками на робочому місці.

Закономірним є виокремлення підприємця і його таланту ведення підприємницької діяльності в окремий фактор виробництва та надання йому статусу центрального. Адже саме підприємець приймає остаточне рішення про організацію виробництва, поєднуючи всі інші фактори виробництва (капітал, працю, землю) в єдиний виробничий процес.

Підприємець - це той, хто ініціативно господарює (творчо використовує засоби виробництва).

Бізнесмен - власник капіталу (капіталізм)

Менеджер - керівник, який займає будь -- яку керівничу посаду.

В малому бізнесі - в одній особі форми підприємництва:

1) одноосібне господарство. В Україні на сучасному стані це основна форма, в якій зароджується новий клас власників;

2) партнерство - це товариство на паях

В Україні в законі "Про господарські товариства" названі чотири види партнерств:

а) з обмеженою відповідальністю (відповідальність обмежується статутним фондом); найбільш розповсюджені в Україні

б) з додатковою відповідальністю;

в) повні товариства;

г) командитні (змішаного типу) Використовуються в юриспруденції, медицині, брокерства.

3) корпорація - форма організації підприємства на основі акціонерної власності (підприємець відокремлений від власності).

Види підприємництва:

- виробниче (найбільш ризикове), представлено виробничими підприємствами

- комерційне (торгівельне) найбільш розвинуто в Україні, оскільки найменш ризикове, а у нас бізнесмени в першому поколінні, без досвіду.

Представлено роздрібною та оптовою торгівлею (товарні біржі);

- фінансове представлено комерційними банками, фондовими біржами.

- посередницьке представлено брокерськими фірмами.

- страхове представлено страховими компаніями.

По критерію власності розрізняють наступні види підприємництва:

- приватне

- колективне

- державне

Бізнес (справа) - економічна діяльність в умовах ринкової економіки, яка приносить прибуток власнику (це сукупність ділових відносин у суспільстві).
Родові ознаки бізнесу: інтерес, ініціатива, ризик ділове спілкування.

Принципи підприємництва:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програм діяльності та вибір постачальників і споживачів продукції, встановлення цін відповідно до чинного законодавства;
- вільним найманих працівників;
- самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності

Обмеження підприємництва:

- певні види діяльності здійснюються лише державними підприємствами (виготовлення й реалізація наркотичних засобів, зброї й вибухових речовин).
- на деякі види діяльності потрібна ліцензія Кабінету Міністрів України або встановленого ним органу.

Моделі підприємництва	
Класична Орієнтується на максимізацію віддачі від наявних у даної фірми ресурсів	Інновація Передбачає використання будь-яких можливостей в межах закону для підприємництва навіть якщо власних ресурсів для цього недостатньо.

Перспективи підприємництва в Україні

Закон "Про банкрутство" (а сьогодні господарський кодекс) створили вагомі передумови для швидкого розвитку підприємства, цивілізованого капіталізму:

- * необмежений розмір доходу підприємця;
- * державні гарантії у вигляді недоторканості власності;
- * підтримка шляхом надання податкових пільг, цільових кредитів;
- * сприяння малому бізнесу (підготовка кадрів, нормативні документи, консультації)

Але самотужки проблему розвитку підприємництва України в найближчі роки не розв'яже необхідно:

- запозичити досвід країн;
- зацікавити іноземних інвесторів.

Сприятливі фактори для співробітництва: зміни в законодавстві України, незадоволений попит, дешева і кваліфікована робоча сила, інтелектуальний потенціал.

Контрмотиви, які стримують наплив західного капіталу:

- * бюрократизм міністерств і відомств;
- * низька трудова етика й слабка мотивація праці (слабка етика бізнесу);
- * не конвертованість валюти;

2. Капітал і наймана праця.

Необхідною умовою виникнення і розвитку ринкових відносин є **первісне нагромадження капіталу**. Вивчаючи особливості формування і становлення капіталізму як стадії розвитку суспільства, К. Маркс зазначав: "...Первісне нагромадження є не що інше, як історичний процес відокремлення виробника від засобів виробництва".

Відокремлення засобів виробництва від виробника і зосередження їх у руках невеликої групи людей сприяло розвитку капіталістичних відносин, які поступово перетворились на цивілізованішу форму — ринкові відносини. Але за своєю економічною суттю ці форми відносин близькі, бо мають на меті нагромадити грошову масу в руках тих, хто володіє засобами виробництва. **В результаті первісного нагромадження капіталу формуються два нерівноцінні елементи:**

- власники робочої сили, які бажають продати свою працю,
- та власники засобів виробництва.

Що стосується України, то для неї, як і для інших постсоціалістичних країн, характерний процес поступового розшарування населення, в результаті чого виникає полярність у суспільстві. Утворився контингент людей, які мають можливості розпочати виробництво, відкривати магазини, створювати різні фірми і ринкові структури, де використовується наймана праця, витрати якої не повною мірою компенсуються розміром заробітної плати, а доходи, отримувані "хазяїном", значно перевищують сукупний дохід найманих працівників. Персоніфікаторами капіталу в Україні є власники приватних підприємств, комерційних банків, магазинів, компаній, пов'язаних з нафто- та автомобільним бізнесом, посередницьких компаній, фірм з продажу будівельних матеріалів і продовольчих товарів, а також закладів ігорного бізнесу з їх інфраструктурою, ділки тіньової економіки та ін.

Термін "капітал" походить від лат. capitalis і означає головний. Однак найчастіше економісти застосовують його для позначення всіх засобів, які використовуються у виробництві та сприяють йому. Якщо розуміти капітал саме так, то він складається з будівель, устаткування, інструментів, передаточних пристроїв, транспортних засобів тощо. Для створення складових капіталу необхідні гроші, які самі по собі не є капіталом. Щоправда, вживається поняття "грошовий капітал" щодо грошей, які використовуються для організації виробництва.

Якщо продаж одного товару здійснюється заради купівлі іншого, то форма товарного обігу має спрощений вигляд: $T \rightarrow D \rightarrow T'$. Тут гроші обслуговують обмін товарів і виконують функцію засобу обігу.

Гроші стають капіталом лише тоді, коли надходять в обіг для одержання більшої суми, ніж було вкладено. Загальна формула руху капіталу така:

$$G \rightarrow T \rightarrow G',$$

де $G' = G + \Delta G$, а ΔG — це приріст грошей, який отримав назву доданої вартості або доходу.

Отже, формулу $G \rightarrow T \rightarrow G'$ можна записати так:

$$G \rightarrow T \rightarrow (G + \Delta G).$$

Ця формула має назву загальної формули руху капіталу і показує, що гроші виступають не як посередник в обігу товарів, а як засіб для отримання більшої кількості грошей, ніж їх вкладено первісно, тобто гроші набувають властивості

самозростання. Капітал — це самозростання вартості або вартість, яка приносить дохід і може бути втілена в грошових, матеріальних і нематеріальних активах.

Капітал підприємця є його приватною власністю. Але його власність не поширюється на інший фактор виробництва — робочу силу вільних робітників. Останніх він може залучити через механізм наймання. Наявність найманої праці — обов'язковий соціально-економічний чинник функціонування в економічній системі суспільства категорії капітал.

Головною умовою перетворення грошей в капітал є можливість для власника грошей знайти на ринку такий товар, який здатний створювати нову власність, при чому більшу, ніж він сам має. Єдиним товаром такого виду може бути лише робоча сила, оскільки тільки вона створює нову вартість.

Основним економічним законом капіталізму — є виробництво і привласнення додаткової вартості на основі економічного примусу до праці юридично вільних найманих працівників та їх використання для розширення виробництва і паразитичного використання капіталістами.

Наймання праці — це письмовий чи усний договір між власником підприємства або його представником і працездатною особою про використання робочої сили суб'єкта, що працевлаштовується, у виробничому процесі підприємства за відповідну грошову винагороду. Грошова винагорода має назву заробітна плата.

Форми З/п:

- Відрядна
- Погодинна

Система З/п:

- Пряма відрядна
- Відрядно-преміальна
- Відрядно-прогресивна
- Акордна
- Проста погодинна
- Погодинно-преміальна

3. Підприємництво в аграрній сфері

Аграрний сектор економіки відіграє вирішальну роль у забезпеченні населення продуктами харчування, а промисловість — сільськогосподарською сировиною.

Аграрні відносини — це сукупність економічних відносин, які виникають між власником засобів виробництва (в тому числі і в особі держави) і суспільством у цілому, сільськогосподарськими чи промисловими орендними колективами, державними підприємствами, окремими працівниками й іншими землекористувачами з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання створеного в галузях агропромислового комплексу продукту.

Особливості, специфіка аграрних відносин:

- земля —є головним об'єктом виробничих відносин і основним засобом виробництва.

- залежність від клімату
- залежність від погоди
- сезонний характер виробництва
- кінцевий результат є сума зусиль людини і природи
- специфіка обороту капіталу

Кожна група виробників сільськогосподарської продукції має свої особливості, умови функціонування та перспективи розвитку.

1. Домашні господарства населення (включають також фізичних осіб підприємців), не є юридичними особами та вирощують с.-г. продукцію як для власних потреб, так і на продаж. Такі господарства спеціалізуються на комерційному вирощуванні овочів та інших більш нішових культур, що важко виростити в промислових масштабах через необхідність ручної праці.

2. Приватні підприємства в сільському господарстві представлені фермерськими господарствами та приватними сільськогосподарськими підприємствами. Фермерські господарства можуть створюватися виключно громадянами України, а їх діяльність повинна базуватися на праці членів сім'ї фермера, хоча і допускається найм працівників. Земля може належати фермеру як на праві власності так і орендуватися. Площі ферм також можуть різнитися від декількох гектарів до п'яти-десяти тисяч гектарів, що є фактично повноцінним підприємством середнього розміру. Більше 60% фермерських господарств мають площу від 100 до 2000 тис. гектарів. Приватні сільськогосподарські підприємства – це юридичні особи, що діють на основі приватної власності та можуть засновуватися громадянами України, а також іноземцями, особами без громадянства та юридичними особами. До них застосовуються загальні правила Цивільного та Господарського кодексів, щодо ведення господарської діяльності.

3. Підприємства колективної власності, різні форми кооперативів. Кооперативи в Україні можуть бути різних видів. Найпоширенішими з них є виробничі та обслуговуючі кооперативи. Виробничий кооператив – утворюється виключно фізичними особами для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. Обслуговуючий кооператив – утворюється фізичними та/або юридичними особами для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності.

4. Господарські товариства можуть бути як національними, так і іноземними або з іноземними інвестиціями. В агросекторі господарські товариства є найпоширенішою формою господарювання після фермерських господарств. Вони представлені переважно у формі товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств.

Розглянувши зазначені організаційно-правові форми с.-г. підприємств, можна зробити висновок, що перші три види організаційних форм є більш

характерними для малого і середнього агровиробника та рідко використовуються для залучення іноземних інвестицій. Товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) та Акціонерні товариства (АТ) є найбільш поширеними та можуть бути як малими, так і великими підприємствами і є більш зручними та привабливими для залучення інвестицій. Найбільші сільськогосподарські виробники обирають холдингову структуру організації та розміщують свої акції на світових фондових біржах [2] .

Ведучи мову про особливості функціонування аграрного підприємництва в ринкових умовах, звернемо увагу на аналітику, тобто економіку представлення суб'єктів господарювання аграрного профілю в економіці України. Основними суб'єктами господарювання у сільському господарстві являються сільськогосподарські підприємства

4. Держава як суб'єкт ринкових відносин

Держава - теж суб'єкт економіки. Саме за допомогою державної власності реалізуються державні пріоритети. На жаль країна в недавньому минулому з тотальною державною власністю надмірно зменшило її і занадто швидко переходить до приватної власності, яке знає слабо, Ленін вважав, що треба спиратися на стару власність, в якій великий досвід, а нову власність вводити поступово

Держава - не тільки власник значної кількості - підприємств, організує виробництво товарів громадського користування. Держава розглядається як сукупність органів влади, що є координатором та регулятором економічного життя.

Головні завдання держави в умовах ринкових економічних систем:

- правове забезпечення функціонування ринкового механізму;
- організація грошового обігу;
- захист і сприяння розвитку конкуренції;
- виробництво суспільних благ;
- мінімізація трансакційних витрат;
- компенсація зовнішніх ефектів (екстерналій);
- стабілізація макроекономічних коливань.